

МОВА.
СВІДОМІСТЬ.
КОНЦЕПТ

Збірник наукових праць
Випуск 7

Затверджено Вченою радою Мелітопольського державного педагогічного університету імені Богдана Хмельницького (протокол № 7 від 24 червня 2010 р.).

Рецензенти:

Габдулліна А. Р., д-р філол. наук, проф.
Дербеньова Л. В., д-р філол. наук, проф.

Редакційна колегія:

Солоненко А. М., д-р біол. наук, проф.; Білоусенко П. І., д-р філол. наук, проф.;
Сіماشко Т. В., д-р філол. наук, проф.; Піменова М. В., д-р філол. наук,
проф.; Коноваленко Т. В., канд. пед. наук, доц.; Митяй З. О., канд. філол. наук,
доц.; Хомчак О. Г., канд. філол. наук, доц.; Бабакова О. В., канд. філол. наук,
доц.; Черненко І. М., ст. викладач

М 74 Мова. Свідомість. Концепт: зб. наук. статей / відп. ред. О. Г. Хомчак. –
Мелітополь: МДПУ ім. Б. Хмельницького, 2017. – Вип. 7. – 285 с.

ISBN 978-617-7346-60-8

До збірника ввійшли наукові праці, присвячені актуальним питанням філології. Дослідники різних фахових рівнів ставлять і розв'язують проблеми широкого наукового діапазону. Основні положення статей були обговорені на IV Міжнародному науковому семінарі «Концептуальні проблеми функціонування мови в полікультурному просторі» (30 березня 2017 року) в Мелітопольському державному педагогічному університеті імені Богдана Хмельницького.

Збірник призначений для фахівців і широкого кола читачів, що цікавляться актуальними проблемами філології.

Відповідальність за достовірність та оригінальність поданих матеріалів (фактів, цитат, прізвищ, імен, результатів досліджень тощо) покладається на авторів.

ISBN 978-617-7346-60-8

УДК 81'1(08)
ББК 80
© Хомчак О. Г., відп. ред., 2017

ЗМІСТ

**КОМУНІКАТИВНО-ФУНКЦІОНАЛЬНІ АСПЕКТИ
МОВНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ В ПОЛІЕТНІЧНОМУ СЕРЕДОВИЩІ**

Аніщенко І. М. Статус невластне-прямого мовлення як самостійного виду передачі чужого висловлювання в англomовному художньому тексті.....	9
Беценко Т. П. Мовностильові засоби імпровізаційного творення народного героїчного епосу (дум).....	12
Бульгіна Е. Г. Грамматические характеристики немецкоязычных текстов прогнозов погоды.....	17
Весельська Г. С. Градаційно-прислуживальні конструкції в сучасному художньому тексті (на матеріалі роману Юрія Винничука «Аптекарь»).....	20
Гебре Д. А. Орудний відмінок як експлікація інструментальності у російській та польській мовах.....	23
Гримашевич Г. І. Діалектна адвербіальна лексика як репрезентант мовної картини світу поліщука.....	26
Єрмоленко С. І., Лясецька Н. В. Вокалізм у сучасній українській мові (на матеріалі творчості Оксани Забужко).....	29
Єрмоленко С. І., Песфті В. М. Семантико-стилістична характеристика порівнянь (на матеріалі прози Юрія Андруховича).....	33
Єрмоленко С. І., Шевчик Г. С. Фонетико-стилістичні засоби в поезії Ігоря Ринарука.....	36
Заєць Н. О. Способи підвищення інформативності тексту.....	39
Заноздра Н. С., Рябуха Т. В. Лексико-фразеологічні засоби вербалізації етнічних стереотипів в сучасній англійській мові.....	41
Ільченко І. І. Християнські мотиви в ономастиці Надвєликолужжя.....	44
Коноваленко Т. В., Філь О. П. Співвідношення різних типів словотвору у художньому тексті.....	47
Коломєйцева Х. Д. Роль слів-символів у мовній картині світу В. Шевчука.....	50

ІННОВАЦІЙНІ ТЕХНОЛОГІЇ У ТЕОРІЇ ТА ПРАКТИЦІ НАВЧАННЯ МОВИ Й ЛІТЕРАТУРИ

Бондаренко Є. Є. Використання інтерактивних форм навчання граматики на уроках англійської мови з учнями середньої ланки.....	248
Васякіна С. О. Використання електронних засобів навчального призначення в вищій школі.....	250
Віхляева В. О. Дискусія як метод формування комунікативних навичок англійської мови учнів старших класів.....	253
Грошко Т.В. Вивчення місцевих діалектів – засіб осмислення етнографії та культури рідного краю.....	255
Гузєва А.О. Розвиток англійських лексичних навичок учнів середньої школи через використання мультимедійних прийомів.....	258
Дмих В.В. Розвиток комунікативної та соціокультурної комунікації у процесі навчання ідіоматичного мовлення.....	262
Лілік О. О. Використання ІКТ у процесі роботи з теоретико-літературними поняттями на уроках української літератури.....	264
Ляшенко К. М. Предметно-язикове інтегроване навчання в учбовому комплексі «Super minds».....	268
Морозова Н.С. Методика роботи над використанням веб-квестов на уроках англійського язика як спосіб формування професійно-значимої компетенції студентів.....	274
Полович А. С., Ковальська Н.П. Бесіда на заняттях зі стилістики української мови у вищій школі.....	277
Пуч Л.А. Вивчення української літератури з використанням програмно-педагогічних засобів.....	280
Шарова Т.М., Пінзівна Ю.Г. Використання інформаційно-комунікаційних технологій на уроках української літератури в загальноосвітній школі.....	282

КОМУНІКАТИВНО-ФУНКЦІОНАЛЬНІ АСПЕКТИ МОВНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ В ПОЛІЕТНІЧНОМУ СЕРЕДОВИЩІ

Анціпенко І. М.
Хмельницька гуманітарно-педагогічна академія

**СТАТУС НЕВЛАСНЕ-ПРЯМОГО МОВЛЕННЯ ЯК САМОСТІЙНОГО ВИДУ ПЕРЕДАЧІ
ЧУЖОГО ВИСЛОВЛЮВАННЯ В АНГЛОМОВНОМУ ХУДОЖНЬОМУ ТЕКСТІ**

Проблеми художньої комунікації продовжують залишатися одними з найскладніших і водночас найцікавіших науково-дослідних проблем сучасного мовознавства. Зокрема, антропологічний підхід до вивчення існуючих проблем, визначає пріоритет вивчення різноманітних засобів відображення мовленнєво-розумової діяльності мовця в художньому творі. Найбільш репрезентативною конструкцією для розкриття в художньому творі внутрішніх почуттів героїв, їх думок, переживань і прань є невласне-пряме мовлення як форма передачі персонажного висловлювання.

Невласне-пряме мовлення – самий складний спосіб прояву текстової інтерференції, як свідомо і систематично вживаний прийом, що особливо часто зустрічається в англомовному літературному постмодернізмі.

Невласне-пряме мовлення (далі – НПМ) сьогодні вивчається в рамках самих різних галузей лінгвістики: стилістики, прагматики, нараторики, лінгвістики тексту, граматики. НПМ привертає увагу дослідників починаючи з XIX ст., та спроби його класифікації за різних наукових парадигм є актуальними й досі. Навдивичайній різнобій в термінології відображає складну природу явища. У науковій літературі знаходимо терміни з прямо протилежними значеннями: в французькому варіанті – *style indirect libre* (Vally, Lrs), *discourse direct* (Kalk-Tejtlaplova); в німецькому – *verischlechte Rede* (Kaiserku), *erlebte Rede* (Lok) *uneigentliche direkte Rede*; в англійському – *semi-indirect style* (Kotliwka), *percepted speech* (Jespersen), *interdependent form of indirect discourse* (Valfeld); в російському – *несобственно-прямая речь* (Волошинов), *несобственно-прямая речь* (Якобсон); в українському – *невласне-пряме мовлення* (І. Бєхта, К. Кусько), *вільне непряме мовлення*, *невласне-прямий дискурс*. Поряд з цим знаходимо й інші: *невласне-непряме*, *невласне-авторське*, *непряме мовлення* автора, *пережито мовлення*, *приховане*, *завульговане* тощо [1; 2; 4].

Важому роль у визначенні феномену НПМ зіграли концепції і теорії європейських лінгвістів, представників різних шкіл, таких як А. Тойбер, Т. Калепи, К. Фослер, Г. Лерх, Е. Лорк, Л. Шлітцер, Ш. Баллі, М. Ліс, Д. Бергоні, О. Еслерсен, К. Мейер, М.М. Бахтін, В. М. Волошинов, В. В. Виноградов, Урлодовж XX ст. в якості критеріїв типологізації НПМ виступали структурний і семантичний підходи. Утім, починаючи з другої половини XX ст. і аж дотепер знаходимо новітні на засадах формально-структурної організації можна зустріти у працях А. А. Андрієвської, прямого мовлення знайшла у дослідженнях представників вітчизняної англістики: Г.М. Чумакова, М.С. Посєлєва, О.С. Погольшова, В.І. Колдухова, Т.М. Васильєвої, А. А. Андрієвської, І.А. Бєхти, В.В. Рінберг, Г.Г. Інфантової, М.К. Мліх, М.І. Близнака, С. В. Коростової [4, с. 65]. Проблематичним є відсутність невласне-прямого мовлення в художньому тексті. А тому описуване явище і становить особливий науковий інтерес для дослідників художнього тексту.

Окремі статті є здійснені аналіз наукових підходів до розуміння невласне-прямого мовлення з метою уточнення його статусу як виду передачі чужого висловлювання на базі існуючих лінгвістичних досліджень, а також виявити специфіку невласне-прямого мовлення в передачі чужого висловлювання на матеріалі англійської художньої прози XX століття. Матеріалом дослідження слугують композиційно-мовленнєві форми персонажного дискурсу невласне-прямої типології,

відібраний методом суцільної вибірки з творів американських та британських письменників ХХ століття (Дж. Байт, В. Вулф, Дж. Джейс).

Іонге дівлячка тощо зору на визначення статусу невласне-прямого мовлення. А. Тоблер та П. Колоніський визначають описуване вище як змішування прямого і непрямого мовлення. Ш. Баллі та послідовники розглядають НПМ як різновид непрямого мовлення. Г. Лерх – як модифікацію прямого мовлення. К. Фослер визначає невласне-приме мовлення як стилістичний прийом художнього мовлення. Ш. Багі бачить в НПМ фігуру думки, тобто новий спосіб сприйняття і відтворення чужого висловлювання. Ю.Д. Нікулін, підкреслюючи самостійність НПМ, вважає, що воно є певного роду кроком в сторону авторського мовлення. В.А. Виноградов розглядає НПМ як прийом викладу, коли мовлення персонажу зовні передається у вигляді авторського мовлення, не відриваючись від нього ні синтаксично, ні пунктуаційно. При цьому створюється враження співприсутності автора і читача у виниках і словах героя [6, с. 38]. Ю.Ю. Сладкомедова розглядає авторське і персональне невласне-приме мовлення. Лінгвіст вважає, що в ній відбивається часткова трансформація внутрішніх реплік і думок персонажу в умових авторської оповіді [4, с. 56]. Але іонге і інша точка зору, згідно якої невласне-приме мовлення є самостійною формою передачі чужого висловлювання, якому притаманна своя специфіка (Г. Каленкі, Е. Лорк, Є.В. Гуліга, Г.М. Чумаков, Г.М. Шаваляева, Л.С. Гагарина, О.В. Омельякіна, О.О. Беліченко, І. Бехта).

Ознайомившись із різними трактуваннями цього поняття, можна зробити висновок про те, що існують два основні напрями у вивченні НПМ: структурний і стилістичний. Нам ближче є розуміння досліджуваного явища в роботі І.А.Бехта, котрий приймає визначення невласне-прямого мовлення як однієї з форм репродукції мовомислення персонажа, способу зображення його змісту, який перебічає контамінацією голосів наратора і персонажа [1, с. 172]. Тобто дослідник звертає увагу на комунікативний потенціал НПМ у художньому тексті.

На різних етапах розвитку лінгвістики робилися спроби класифікації НПМ, визначаючи основними критеріями для типології структурний і семантичний підходи. Такі вчені, як А.Д. Андрєєвська, Л.А. Соколова, Н.Г. Бабалкашвілі та інші, дотримувалися теорії поділу НПМ за формально-структурною організацією. У новітніх дослідженнях здійснюється структурування НПМ з урахуванням його семантичних особливостей. Зазначимо, що типологізація НПМ досить складна за умови постійного виникнення нових його форм. Має місце тенденція до зведення різноманіття НПМ до двох полярних типів: 1) НПМ як "голос автора" і 2) НПМ як "голос" персонажа. Але нам видається найбільш повною типологізація НПМ, якої дотримується І.А. Бехта: "З точки зору своєї структурно-семантичної організації, НПМ розпадається на зовнішнє (екзодіфазне) і внутрішнє (ендіодіфазне) мовлення / думка. Це можна подати так: зовнішнє невласне-приме мовлення (фактичне): тематичне, приховане, цитатне, мовлення у мовленні та внутрішнє невласне-приме думка: внутрішні рефлексії, внутрішній монолог (dialog, потік свідомості, думка в думці)" [1, с. 126].

У НПМ поєднуються два види розумової діяльності людини – думка і мовлення, які, як відомо, нерозривно пов'язані. І якщо взяти цю тезу за основу для характеристикистики структурно-семантичних особливостей текстових фрагментів з НПМ, то неважко зрозуміти, що до зовнішнього мовлення слід віднести фактичне, озвучене, вимовлене, а до внутрішнього – мовлення невимовлене, уявне, тобто думки, спогадки, роздуми. Зовнішнє НПМ – це спосіб передачі третьою особою протолощеного й почутого висловлювання. Спільне для всіх видів зовнішнього НПМ те, що вони співвідносяться з прямою мовою персонажа [4, с. 66]. Найчастіше зовнішнє НПМ – це дуже короткі уривки тексту, що йдуть, як правило, відразу після прямої мови: «*Was it wagt or sold? they asked him later. Jack told them that it was sold. Sold as he? Perhaps not quite as sold as that*» [8, с. 26].

Найбільша кількість випадків НПМ у художньому тексті належить до внутрішнього НПМ, ознакою якого є те, що воно відтворює внутрішню мову, роздуми, спогадки, думки та інші види ментальної діяльності, не оформлені у вигляді протолощеної мови: «*Did was it Lady Vidlor? (whom she used to know). Was it Peter Walsh grown grey? It was old Miss Parry along – the old aunt who used to be cross when he stayed at Boulton. Never should she forget pilping along the passeege laked, and being sent for by Miss Parry! And Clarissa! Oh Clarissa! Sally caught her by the arm*» [10, с. 191].

Дуже часто НПМ виникає в оповіданні без будь-яких вступних зауважень, воно набагато ширше, ніж зовнішнє. Але при цьому наратція не вмищує ані прямого, ані непрямого сигналу про

включення персонажного мовлення: "The light was lowered quietly. The perfect's shoes went away. Where? Down the staircase and along the corridors or to his room at the end? He saw the dark. Was it the about the black dog that walked there at night with eyes as big as saffrage lamps?" [9, с. 21].

Невласне приме мовлення є одним з найдієвілих засобів, що дозволяють показати внутрішній світ персонажа. Іонге виділяє випадки, коли авторський текст видозмінюється під впливом персонажного слова, угодібноється йому. Однак може мати місце і зворотний процес, коли чуже слово, зокрема мова персонажа, угодібноється авторському. У цьому випадку слово зазнає впливу авторського слова і змінюється під його впливом. Таким чином, перша форма – передаються почуття і думки героя, угадуються характерні для цього героя текст, однак при цьому мова про героя ведеться в третій особі. Якщо зробити заміну займенника третьої особи, що відноситься до героя, на першу, вийде звичайний випадок монологічної прямої мови. Так утворюється "внутрішній монолог" із впливом авторського слова на слово героя і навпаки, зміна авторської мови під впливом чужого слова. Однак частіше зустрічаються випадки другої форми, такої контамінації авторської й персональної мови, коли однієї заміни займенника недостатньо для вичленювання з мовного ланцюга власне персонажного слова – воно настільки оброблено автором і забарвлено авторською інтонацією, що точки зору автора і героя зливаються [5, с. 191-192].

Таким чином, існують дві можливості контамінації голосів, що зумовлює існування двох підтипів невласне-прямого мовлення:

1) авторське невласне-приме мовлення, де при маркованому, "сильному" авторському плані з'являється елемент "квеніпоказаник" мовного ладу персонажа: "heg working day therefore – all (we)ly plus holds of it – is typically spent alone in her room, neither reading nor writing nor waiting nor listening nor speaking nor working, but... what? Susan cannot imagine!" [7, с. 259]

2) персонажне невласне-приме мовлення з індивідуалізацією мовного плану персонажа: " Was it Lady Vidlor? (whom she used to know). Was it Peter Walsh grown grey? It was old Miss Parry caught her by the old aunt who used to be cross when he stayed at Boulton. Never should she forget pilping along the passeege laked, and being sent for by Miss Parry! And Clarissa! Oh Clarissa! Sally caught her by the arm" [10, с. 199].

Як бачимо, конструкції з НПМ в художніх творах дуже різноманітні. Це можуть бути окремі фрази, розглядавані лише за змістом. Іноді – просто слова або словосполучення, які вимовлені, або промайнули в думках персонажа; подекуди – це великі фрагменти тексту, що нагадують "потік свідомості". Проаналізувавши іонгівську концепцію, ми прийшли до висновку, що розглядавані НПМ у художньому тексті можуть лише за умови, коли до уваги беруться конститутивні ознаки на морфологічному, синтаксичному та лексичному рівнях.

В перспективі подальше дослідження, ми плануємо проводити дослідження специфіки функціональних та комунікативно-прагматичних аспектів невласне-прямого дискурсу у англомовній постмодерністській прозі початку ХХІ століття.

ЛІТЕРАТУРА

1. Бехта І.А. Дискурс наратора в англомовній прозі / І.А.Бехта. – К.: Рамота, 2004. – 304 с.
2. Гагарина Л.С. Изучение несобственно-прямой речи в спецсеминаре по лингвистике текста / Л.С. Гагарина // Язык. Культура. Образование. Сб. материалов междунар. науч. конф. «Чтения Ушинского». Вып. 1. / Отв. Ред. О.С. Егорова. – Ярославль: Изд-во Ярославского гос. пед. ун-та им. К.Д. Ушинского. – 2006. – С. 134–140
3. Орлиук Є.С. Лінгвістична структура та структурно-семантичні особливості невласне-прямого мовлення як конститутивної складової художнього тексту (на прикладі з творів Чака Поланіка) / Є.С. Орлиук // Science and Education a New Dimension. Philology, III (11). – Issue: 56. – 2015. – С. 64-67.
4. Сладкомедова Ю.Ю. Несобственно-прямая речь как стилистический прием в произведениях Виктории Токаревой / Ю.Ю.Сладкомедова // Теория СМИ. – 2004. – N 1. – [Электронный ресурс] Режим доступа: <http://www.mediascore.ru/node/169>
5. Смуштинська І.В. Суб'єктивна модальність французької прози / І.В.Смуштинська. – Київ: ВПЦ "Київський університет", 2001. – 255с